

S a ž e t a k

Stjepan Babić, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 801.559.12+801.559.14:801.563:82.07:808.62, izlaganje na Znanstvenom zasjedanju
»Vladimir Nazor«, primljeno za tisak 19. lipnja 1981.

The Aorist and the Imperfekt in Vladimir Nazor's Works

Discussing the use of the Aorist and the Imperfekt in the works of the Croatian writer Vladimir Nazor, the author concludes that in all the works, regardless of the literary genre, the Aorist is very much used and the Imperfekt much more rarely, but this is in line with the use of these tenses in Croatian literature.

VRSTE IMENIČKE DEKLINACIJE

(s posebnim obzirom na starije hrvatske gramatike)

Branka Tafra

U fleksiji imenica razlikujemo nekoliko vrsta sklonidbi. Svakoj vrsti svojstven je određen sustav padežnih nastavaka. Paradigmatiski vezani nastavci jedne sklonidbe pretpostavljaju jedan drugoga, ali i jedan drugoga isključuje. Sklonidbene se vrste ponašaju kao zatvoreni sustavi jer se na sinkronom planu nastavci ne prenose iz jedne vrste u drugu.

U staroslavenskom je jeziku bilo devet osnovnih vrsta imeničke deklinacije. Podjela je napravljena prema završnom fonemu pretpostavljene indoevropske osnove, te razlikujemo samoglasničke *o*-, *a*-, *i*-, *u*- i suglasničke *r*-, *v*-, *s*-, *t*-deklinacije. Tokom jezičnog razvoja došlo je do ujednačavanja između pojedinih deklinacijskih vrsta, pa se njihov broj smanjio. Postalo je sporno koliko deklinacijskih vrsta ima hrvatski ili srpski jezik i na osnovi čega se vrši podjela. »Naučnici, koji su proučavali naš jezik, i pisci gramatika za naše srednje škole polazili su od raznih principa za razvrstavanje imenica u promjene i različito su ih razvrstavali.«¹ Kada se pogledaju važnije gramatike od Vuka Karadžića² naovamo (gramatike A. Leskiena,³ T. Maretića,⁴ A. Belića,⁵ školske prijeratne i poslijeratne gramatike⁶), uočavaju se tri glavna kriterija od kojih su polazili gramatičari pri razvrstavanju imenica u sklonidbene vrste. To su osnovinski završetak, rod imenica i padežni nastavci, mada bi se mogli naći i drugi kriteriji.

¹ M. Stanić: *Tipovi imeničkih deklinacija našeg jezika*, Rad JAZU, 278, Zagreb, 1949, str. 198.

² V. S. Karadžić: *Srpska gramatika* u djelu *Srpski rječnik*, Beč, 1818.

³ A. Leskien: *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*, Heidelberg, 1914.

⁴ T. Maretić: *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*, Zagreb, 1899.

⁵ A. Belić: *Gramatika srpskohrvatskoga jezika za II razred srednjih i stručnih škola*, Beograd, 1932.

⁶ O tome više u spomenutom radu M. Stanića

Gramatički je rod bio najčešće osnovom za razdiobu imeničke deklinacije, pogotovo u školskim gramatikama, jer je to bilo najpraktičnije zato što se većina imenica jednoga roda mijenja po jednom deklinacijskom tipu. To pretpostavlja da je dovoljno znati rod imenice pa da se zna i njezina fleksijska paradigma. No, tako nije jer imenice istoga roda mogu pripadati različitim deklinacijskim tipovima i obrnuto. Zbog toga ta gramatička kategorija nije najbolji kriterij za razvrstavanje imenica u deklinacijske vrste.

Ni osnovinski završetak imenica ne može određivati deklinacijske vrste jer nije relevantan za sklonidbu imenica. Od njega zavise jedino alternante nastavaka za neke padeže. Za razliku od staroslavenskoga stanja, danas su sve osnove imenica hrvatskoga ili srpskoga jezika suglasničke. Budući da se nastavcima izražavaju gramatičke kategorije (rod, broj, padež) i da su oni nosioci promjena imenica, a ne osnova, to je jedino ispravno da se prema njima određuju deklinacijske vrste. Do sada se najčešće uzimao nastavak za N jd. jer je taj padež osnovni semantički oblik u imenica. No, kako svrstati u isti deklinacijski tip imenice *kost* i *most* samo zato što im je u N jd. gramatički morfem *-o*? Ako uzmemo nastavak za N jd. i rod da bi se mogla predvidjeti paradigma, tada moramo pamtit i mnogo pojedinačnih slučajeva, pogotovo kada se radi o posuđenicama koje se prilagođuju našem jeziku. Njihovi nominativni završeci dosta su različiti, a često te imenice imaju iste nastavke za N jd., a različitoga su roda (npr. *ovaj auto* — *ovo kino*).

U novije se vrijeme u nekim gramatikama i znanstvenim radovima deklinacijske vrste određuju prema gramatičkom morfemu za G jd. »jer je taj nastavak jedini dosledno različit u svakoj od tri vrste, a istovremeno dosledno isti kod svih imenica date vrste.«⁷ Sustav promjena imenica čine tri produktivne deklinacijske vrste: *a*, *e*, *i*. Prva vrsta obuhvaća imenice muškoga i srednjeg roda s nastavkom *-a*, druga imenice ženskoga i muškoga roda s nastavkom *-e* i treća imenice ženskoga roda s nastavkom *-i* u G jd. Iako »imeničke vrste u našem jeziku nisu potpuno ujednačeni obrasci deklinacije«,⁸ takva podjela ima najmanje odstupanja. Ona je veoma jednostavna⁹ i njome su obuhvaćene tuđice i posuđenice u našem jeziku.¹⁰ Dovoljno je poznavati G jd. i rod pa da odredimo paradigmu. Do sada se često smatralo da ima više deklinacijskih vrsta jer su se odsječci *-n-* (tip *vrijeme*, *vremena*) i *-t-* (tip *tele*, *teleta*) svrstavali u nastavke, a ne u osnovu.¹¹ Kako se na sinkronom planu radi o alternantama osnova, to se izrazi kao što je *tele-*, *telet-* trebaju promatrati jednako kao i *ruk-*, *ruc-* ili *kosac-*, *kosc-*, *čavao-*, *čavl-*.

U suvremenim gramatikama hrvatskoga ili srpskoga jezika i dalje vlada šarenilo što se tiče deklinacijskih vrsta. Spomenimo samo neke. Iako napisana prije 80 godina, Maretićeva je gramatika i danas najveća gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika. Maretić je pošao od podjele po rodovima. Druga velika gramatika, gramatika M. Stevanovića,¹² primjenjuje dva kriteri-

⁷ P. Ivić: *O deklinacionim oblicima u srpskohrvatskim dijalektima*, I deo, Gođišnjak FF u Novom Sadu, 1959, str. 202.

⁸ Isto, str. 201.

⁹ Obrazložio ju je M. Stanić, n. dj. P. Ivić (n. dj.) kaže da je takvu podjelu prvi put primijenio u djelu *Die serbokroatischen Dialekte*, I, Hag, 1958.

¹⁰ Ne stoji Junkovića tvrdnja da ova podjela »ne obuhvaća imenice kao bife, pano, biro« (Z. Junković: *Jezik Antuna Vramca*, Rad JAZU, 363, Zagreb, 1972, str. 113, bilj. 6). Te imenice pripadaju vrsti *a* i imaju paradigmu kao i druge imenice te vrste.

¹¹ Vidi spomenute radove M. Stanića, P. Ivića i Z. Junkovića,

¹² M. Stevanović: *Savremeni srpskohrvatski jezik*, Beograd, 1964.

ja. »Vrste promene imenica određujemo prema završetku osnove i obliku nominativa jednine.«¹³ Školske gramatike Brabec—Hraste—Živkovića,¹⁴ Hraste—Živkovića,¹⁵ Težak—Babića¹⁶ i Hammova gramatika za strance¹⁷ imaju prevelik broj deklinacijskih vrsta i miješane kriterije za njihovu podjelu. Tako npr. gramatike Brabec—Hraste—Živkovića i Težak—Babića daju najprije podjelu po rodovima, a potom imenice muškoga i ženskoga roda dijele prema nastavku za N jd., a imenice srednjega roda na jednakosložnu i nejednakosložnu promjenu. Kratka gramatika u Jezičnom savjetniku¹⁸ obuhvatila je ovaj problem ukratko: »Deklinacija imenica može se podijeliti ili prema završnom glasu osnove i oblika nominativa jednine ili prema rodovima. U praktičnim gramatikama obično se deklinacija imenica dijeli po rodovima.«¹⁹ Tako se podjela po rodovima zadržala zbog praktičnosti, a ne zbog stvarnih lingvističkih razloga. Tek najnovija gramatika grupe autora iz Zavoda za jezik IFF u Zagrebu²⁰ uzima genitiv jednine za određivanje deklinacijskih vrsta, pa utvrđuje tri imeničke promjene: vrsta *a*, *e* i *i*.

Zanimljivo je pogledati kako su naši stari gramatičari rješavali to pitanje. Prvi naš gramatičar Bartol Kašić²¹ svrstava imenice u tri deklinacije: 1) imenice muškoga i srednjeg roda, 2) imenice ženskog i muškog roda na *-a* i 3) imenice ženskog roda na suglasnik, što odgovara našim trima vrstama *a*, *e*, *i*. Sličnu podjelu ima i Della Bella²² u maloj gramatici pred rječnikom, s tim što on kaže da se te tri imenske deklinacije razlikuju po završetku u G jd. U 18. st. u Slavoniji su živjela tri gramatičara: Blaž Tadijanović, Matija Antun Reljković i Marijan Lanosović. Njihove su gramatike u ono vrijeme doživjele više izdanja: Tadijanovićeva²³ dva, a Reljkovićeva²⁴ i Lanosovićeva²⁵ po tri. Tadijanovićeva je gramatika prva i najmanja, u njoj i nema čvrste podjele na imeničke deklinacijske vrste. Reljkovićeva je gramatika najveća i najsuštavnija od te tri gramatike. S obzirom na problem koji obrađujemo i s obzirom na vrijeme nastanka te gramatike vrijedno je vidjeti što Reljković kaže. »Koliko je declinatioah iliti pregibanja? Jest jih navlastito tri, po koima se sva ostalah imenah u pregibanju upravljaju.«²⁶ »Razlika njiova poznaje se iz genitiva casusa singularis numeri. (...) Sva imenah, koih genitivus izhodi na *a*

¹³ Isto, str. 186.

¹⁴ Brabec—Hraste—Živković: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 3. izdanje, Zagreb, 1958.

¹⁵ Hraste—Živković: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za VI. razred sedmogodišnje škole i II. razred gimnazije*, Zagreb, 1950.

¹⁶ S. Težak—S. Babić: *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika* (6. izd.), Školska knjiga, Zagreb, 1973.

¹⁷ J. Hamm: *Kratka gramatika hrvatskosrpskog književnog jezika za strance*, Školska knjiga, Zagreb, 1967.

¹⁸ S. Pavešić i dr.: *Jezični savjetnik s gramatikom*, MH, Zagreb, 1971.

¹⁹ Isto, str. 348.

²⁰ Zavod za jezik: *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1979. U velikoj znanstvenoj gramatici, koja se izrađuje u Zavodu za jezik, u završenom rukopisu o morfologiji ista je podjela.

²¹ Kašić: *Institutionum linguae illyricae libri duo*, Rim, 1604.

²² Della Bella: *Dizionario italiano, latino, illirico*, Venecija, 1728.

²³ Tadijanović: *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i nje mački jezik*, Magdeburg, 1761, Tropava,² 1767.

²⁴ M. A. Reljković: *Nova slavonska i nimačka gramatika*, Zagreb, 1767, Beč, 1774, 1789.

²⁵ M. Lanosović: *Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache*, Osijek, 1778, 1789, 1795.

²⁶ M. A. Reljković, n. di., str. 60.

jesu perve, na *e* druge a na *i* treće declinatie.«²⁷ Reljković potom u tablici daje inventar nastavaka i njihovu raspodjelu po padežima. Istu podjelu ima i Lanosović u svojoj gramatici koja je izišla poslije Reljkovićeve gramatike po uzoru na nju.

Na početku 19. st. F. M. Appendini napisao je na talijanskom jeziku hrvatsku gramatiku.²⁸ Također je i njemu G. jd. glavni kriterij za razlikovanje deklinacijskih vrsta. I za A. T. Brlića »die zweite Endung ist das Kennzeichen der drei Abänderungen.«²⁹ Iako je Vuk Karadžić u svojoj »Srpskoj gramatici«³⁰ grupirao imenice u deklinacijske vrste po nastavku za N. jd. (ima 4 vrste: imenice muškoga roda na suglasnik, ženskoga i muškoga roda na *a*, ženskoga roda na suglasnik, srednjega i muškoga roda na *o* i *e*), ilirci gramatičari slijede tradiciju hrvatskih starijih gramatičara. Uz A. T. Brlića i V. Babukić³¹ i A. Mažuranić³² smatraju da postoje tri imenske sklonidbe koje se razlikuju po nastavku za genitiv jednine. Mažuranić to izričito kaže: »Samostavnici hrvatski sklanjaju se na tri načina, te se veli da su tri sklonitbe samostavnika, koje se razpoznavaju po drugom padežu jednobroja, koji se svršuje u I. sklonitbi na *a*, u II. na *e*, a u III. na *i*« (str. 36). Mažuranić kao i Reljković ima tablicu s inventarom nastavaka i njihovom raspodjelom po padežima.

Ovdje nisu navedene sve stare gramatike, ali je i ovaj broj dovoljan da se vidi kako su stari hrvatski gramatičari polazili od G. jd. u podjeli imeničkih sklonidbi. Naši gramatičari u ovom stoljeću bili su pod utjecajem velikih autoriteta Karadžića, Daničića,³³ i Maretića, pa otuda i toliko različitih podjela. Danas uviđamo da je oblik imenica za genitiv jednine najopravdanije i najjednostavnije polazište za razdiobu imenica u deklinacijske vrste,³⁴ a to su znali već Della Bella i Reljković. U bogatoj gramatičarskoj tradiciji u Hrvatskoj našlo bi se još dosta »modernih« rješenja.³⁵ Ovaj kratki rad skrenuo je pažnju na jedno od njih.

S a ž e t a k

Branka Tafra, Zavod za jezik, Zagreb

UDK 801.55:801.22:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 9. lipnja 1981.

Die Arten der nominalen Deklination

(mit besonderer Rücksicht auf die älteren kroatischen Grammatiken)

In der Flexion der Substantive unterscheiden wir einige Deklinationsarten. Die Grammatiker nutzten verschiedene Kriterien, um sie zu bestimmen. Die älteren kroatischen Grammatiker (Reljković, Lanosović, Appendini, A. T. Brlić, Babukić) haben drei nominale Deklinationen, die sich nach der Endung des Genitivs des Singulars, was am meisten annehmbar ist, unterscheiden. Dieses Kriterium wird erst in jüngerer Zeit wieder angewendet.

²⁷ Isto, str. 61

²⁸ F. M. Appendini: *Gramatica della lingua illirica*, Dubrovnik, 1808, str. 19.

²⁹ A. T. Brlić: *Gramatik der illyrischen sprache*, Beč, 1854, str. 16.

³⁰ V. S. Karadžić, n. dj.

³¹ V. Babukić: *Ilirska slovnica*, Zagreb, 1854.

³² A. Mažuranić: *Slovnica hrvatska za gimnazije i realne škole*, dio I. Rječoslovje, drugo izdanje, Zagreb, 1861.

³³ Đ. Daničić: *Oblici hvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1892. Daničić ima podjelu po rodovima, a unutar triju vrsta podgrupe imenica s nastavkom u jd. i bez nastavka (misli se na gramatički morfem -o).

³⁴ Usp. D. Brozović, O suvremenoj morfološkoj normi hrvatskoga jezičnog standarda i o morfološkim značajkama standardne novoštokavštine uopće, *Jezik*, XXIV, str. 1–12, 41–49, 109–114.

³⁵ Kada se pogleda Reljkovićeve tablica inventara i raspodjele gramatičkih morfema po padežima, moglo bi se pomisliti da se radi o nekom suvremenom djelu.